

SUN'IY INTELEKT VA IJTIMOIIY TAFAKKURNING TRANSFORMATSIYASI: BILIM ISHLAB CHIQRISH, QAROR QABUL QILISH VA AXBOROTGA MUNOSABATNING YANGI SHAKLLARI

*Raximova Marjona Nazar qizi – tayanch doktorant (PhD)
Navoiy davlat pedagogika universiteti, Navoiy sh., O'zbekiston*

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli jamiyat sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining ijtimoiy tafakkur shakllanishi va transformatsiyasiga ta'siri falsafiy-ijtimoiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori sun'iy intellektning bilim ishlab chiqarish, axborotni qayta ishlash, qaror qabul qilish hamda insonning axborotga munosabatini o'zgartirishdagi roliga qaratilgan. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi natijasida inson tafakkuri endilikda faqat ijtimoiy tajriba, bevosita muloqot va an'anaviy bilim manbalari orqali emas, balki algoritmik tizimlar, raqamli platformalar va sun'iy intellekt vositalari bilan o'zaro ta'sir jarayonida ham shakllanmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, ijtimoiy tafakkur, sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, algoritmizatsiya, bilim ishlab chiqarish, epistemologiya, inson agentligi, qaror qabul qilish, algoritmik tavsiya, axborot, tanqidiy tafakkur, raqamli savodxonlik, inson va sun'iy intellekt munosabati.

Abstract. This article analyzes the impact of artificial intelligence technologies on the transformation of social thinking in the context of digital society from a philosophical and social perspective. Particular attention is paid to the role of artificial intelligence in knowledge production, information processing, decision-making, and changing human attitudes toward information. The development of digital technologies has created a new environment in which human thinking is shaped not only through social experience, direct communication, and traditional sources of knowledge, but also through interaction with algorithms, digital platforms, and artificial intelligence systems.

Keywords: digital society, social thinking, artificial intelligence, digital transformation, algorithmization, knowledge production, epistemology, human agency, decision-making, algorithmic recommendation, information, critical thinking, digital literacy, human-AI interaction.

Аннотация. В статье с философско-социальной точки зрения анализируется влияние технологий искусственного интеллекта на трансформацию общественного мышления в условиях цифрового общества. Особое внимание уделяется роли искусственного интеллекта в производстве знаний, обработке информации, принятии решений и изменении отношения человека к информации. Обосновывается, что в условиях цифровизации

мышление человека формируется не только посредством социального опыта, непосредственной коммуникации и традиционных источников знания, но и в процессе взаимодействия с алгоритмическими системами и цифровыми платформами.

Ключевые слова: цифровое общество, общественное мышление, искусственный интеллект, цифровая трансформация, алгоритмизация, производство знаний, эпистемология, человеческая агентность, принятие решений, алгоритмические рекомендации, информация, критическое мышление, цифровая грамотность, взаимодействие человека и искусственного интеллекта.

Kirish

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va kommunikativ munosabatlari bilan bir qatorda inson tafakkurining shakllanish mexanizmlarini ham o'zgartirmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining keng qo'llanilishi ushbu jarayonning yangi bosqichini yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda sun'iy intellekt nafaqat katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash yoki texnik vazifalarni avtomatlashtirish vositasi, balki insonning axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, baholash va undan foydalanish jarayonida faol ishtirok etuvchi texnologik tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur holat ijtimoiy tafakkur tushunchasini raqamli muhit sharoitida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Chunki ijtimoiy tafakkur jamiyat a'zolarining mavjud voqelikni anglash, baholash, talqin qilish va unga nisbatan munosabat bildirish jarayonlari bilan bog'liq bo'lsa, raqamli jamiyatda ushbu jarayonlarning muhim qismi algoritmik vositachilik orqali amalga oshmoqda. UNESCOning sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyasida AI texnologiyalari inson tafakkuri, o'zaro munosabati va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir ko'rsatishi, shu sababli inson qadr-qimmati, huquqlari, tanqidiy fikrlashi va inson nazorati masalalarini markazga qo'yish zarurligi ta'kidlanadi. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellekt va ijtimoiy tafakkur o'rtasidagi munosabatni faqat texnik taraqqiyot doirasida izohlash yetarli emas. Ushbu munosabat insonning bilish faoliyati, ijtimoiy agentligi, qaror qabul qilish erkinligi va axborot bilan munosabatining o'zgarishi bilan bog'liq falsafiy muammo sifatida tadqiq etilishi lozim. Sun'iy intellektning inson va jamiyatga ta'siri so'nggi yillarda falsafa, sotsiologiya, kommunikatsiya, psixologiya va axborot texnologiyalari kesishmasida faol o'rganilmoqda. Tadqiqotlarning muhim qismi AI tizimlarini inson faoliyatining oddiy texnik vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlar tarkibiga kiruvchi faol texnologik vositachi sifatida ko'rib chiqmoqda.

Natijalar va muhokama

Sun'iy intellekt sharoitida ijtimoiy tafakkurning yangi transformatsion omili. Ijtimoiy tafakkur jamiyatning mavjud voqelikni anglash, unga baho berish va uni

o'zgartirishga qaratilgan fikriy faoliyatining umumiy shakllaridan biri hisoblanadi. U tarixiy tajriba, madaniyat, ijtimoiy munosabatlar, til, kommunikatsiya va axborot muhitining ta'siri ostida shakllanadi. Raqamli jamiyatda ushbu omillarga algoritmik tizimlar ham qo'shilmoqda. Inson kundalik hayotda qaysi axborotni ko'rishi, qaysi ma'lumotga e'tibor qaratishi, qaysi materialni o'qishi yoki qaysi xizmatdan foydalanishi kabi jarayonlarda raqamli platformalarning algoritmik mexanizmlariga duch keladi. Shu sababli ijtimoiy tafakkurning zamonaviy shaklini faqat "inson — jamiyat" munosabati orqali izohlash yetarli emas. Bugungi raqamli muhitda "inson — jamiyat — texnologik tizim" uchligi ham ijtimoiy tafakkurning shakllanish mexanizmlarini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda sun'iy intellekt inson tafakkurining bevosita o'rnini egallamaydi. Aksincha, u insonning axborot bilan ishlash imkoniyatlari, tanlovlari va qarorlariga ta'sir qiluvchi vositachi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, sun'iy intellektning ijtimoiy tafakkurga ta'sirini "inson tafakkurining almashtirilishi" emas, balki "tafakkur faoliyatining vositachilik shaklining o'zgarishi" sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Bilim ishlab chiqarishning gibridd shakllari. Raqamli jamiyatda bilim ishlab chiqarish jarayoni ham tubdan o'zgarib bormoqda. An'anaviy modelda bilimning shakllanishi inson kuzatuvi, tajribasi, mantiqiy tahlili, ilmiy izlanishi va ijtimoiy muloqoti orqali amalga oshgan. Sun'iy intellekt ushbu jarayonga katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, tasniflash, umumlashtirish va turli mazmundagi natijalarni tezkor shakllantirish imkoniyatini olib kirdi. Biroq algoritm tomonidan yaratilgan natijani avtomatik ravishda "bilim" deb qabul qilish ilmiy va falsafiy jihatdan muammolidir. Chunki bilim faqat ma'lumotlar yig'indisi emas. Bilim anglash, asoslash, kontekstualizatsiya qilish va ma'no berish jarayonlarini ham talab etadi. Shu jihatdan sun'iy intellekt sharoitida bilim ishlab chiqarish jarayonini gibridd bilim ishlab chiqarish sifatida tavsiflash mumkin. Bunda texnologik tizim katta hajmdagi axborotni qayta ishlash imkoniyatini taqdim etsa, inson mazkur natijani tekshiradi, baholaydi, mazmuniy kontekstga joylashtiradi va undan foydalanish bo'yicha qaror qabul qiladi. 2026-yilda e'lon qilingan falsafiy tadqiqotlarda generativ AI vositasida matn yaratish an'anaviy mualliflik va epistemik agentlik tushunchalarini qayta ko'rib chiqishni talab qilayotgani ta'kidlanadi. Demak, sun'iy intellektning bilim ishlab chiqarishdagi roli insonning bilim subyekti sifatidagi maqomini bekor qilmaydi. Aksincha, insonning bilimni tekshirish, baholash va mazmunlashtirishdagi mas'uliyatini yanada oshiradi.

Algoritmik tavsiya va inson tanlovi. Raqamli platformalarda algoritmik tavsiyalar insonning kundalik tanlovlariga sezilarli darajada ta'sir qilmoqda. Foydalanuvchiga tavsiya etilayotgan yangiliklar, videolar, maqolalar, mahsulotlar yoki boshqa axborotlar ko'pincha algoritmik saralash mexanizmlari orqali shakllanadi. Bunday sharoitda insonning tanlovi to'liq mustaqil yoki mutlaq tashqi ta'sirdan xoli jarayon sifatida namoyon bo'lmaydi. Inson tanloviga uning oldiga qanday axborot

qo'yilayotgani ham ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtada algoritmik determinizm masalasi yuzaga keladi. Algoritm inson tanlovini to'liq belgilamaydi, biroq tanlov amalga oshiriladigan axborot muhitini shakllantirishi mumkin. Demak, algoritmnining ta'siri ko'pincha bevosita majburlash orqali emas, balki tanlovlar makonini tartibga solish orqali amalga oshadi. Bu holat ijtimoiy tafakkurning muhim xususiyatini o'zgartiradi: inson nafaqat mavjud axborotga munosabat bildiradi, balki unga taqdim etilayotgan axborotning algoritmik shakllantirilganligini ham anglay olishi kerak. OECDning AI tamoyillarida ham inson agentligi va nazoratini ta'minlash, AI tizimlarining imkoniyatlari va cheklovlari haqida tushunarli axborot berish, shuningdek, algoritmik tizimlar natijalarining shaffofligi va izohlanishini ta'minlash zarurligi qayd etiladi.

Xulosa

Sun'iy intellektning rivojlanishi raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy tafakkurning shakllanish mexanizmlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. AI texnologiyalari axborotni izlash, qayta ishlash, bilim olish va qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish bilan birga, insonning axborotga munosabati va mustaqil fikrlashiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektni inson tafakkurining bevosita muqobili sifatida baholash to'g'ri emas. U inson faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi va tafakkur jarayonlarini vositachilik qiluvchi ijtimoiy-texnologik omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli raqamli jamiyatda insonning tanqidiy fikrlashi, axborotni tekshirish va algoritmik natijalarni baholash qobiliyati tobora muhimlashmoqda. Sun'iy intellektning bilim ishlab chiqarishdagi ishtiroki inson va texnologiya hamkorligiga asoslangan gibril bilim ishlab chiqarish shakllarini yuzaga keltirmoqda. Bunda algoritmik tizimlar axborotni qayta ishlash va tahlil qilishda ishtirok etsa, inson mazkur natijalarni anglash, tekshirish, baholash va ulardan foydalanish uchun yakuniy mas'uliyatni saqlab qoladi. Shuningdek, algoritmik tavsiyalar va avtomatlashtirilgan qarorlar inson agentligi tushunchasini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Soqiev X. Raqamli jamiyat ijtimoiy-madaniy reallik sifatida // Falsafa va Huquq jurnali. – 2026. – №4. – B. 129–131.
2. Absobirov S. Q. Raqamli jamiyatda innovatsion faoliyatni takomillashtirishning ijtimoiy-falsafiy tamoyillari: falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – 2024.
3. Nazarov M. Raqamli jamiyat sharoitida ong transformatsiyasining falsafiy jihatlarini // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. – 2026. – №6.
4. O'ktamova D. Raqamli jamiyatda yoshlarning axloqiy qiyofasini shakllantirish ijtimoiy tamoyillari // Yosh olimlar. – 2025. – №28. – B. 52–53.
5. Qilichev F. Raqamli jamiyat sharoitida ekologik tafakkur va ijtimoiy transformatsiya // Falsafa va Huquq jurnali. – 2026. – №4. – B. 146–148.

6. Shermuhammedova N. A. Gnoseologiya – bilish nazariyasi. – Toshkent: Nosir, 2011.
7. Yusupov E. Falsafa asoslari. – Toshkent: Universitet, 2017.
8. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell, 2000.
9. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980.
10. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. – Paris: UNESCO, 2021.
11. OECD. AI Principles. – OECD, 2024.
12. Pagliari M., Chambon V., Berberian B. What is new with Artificial Intelligence? Human–agent interactions through the lens of social agency // *Frontiers in Psychology*. – 2022. – Vol. 13.
13. Penner R., Artamonov D., Dydrov A., Tikhonova S. et al. Beyond human agency: exploring the social and legal subjectivity of artificial intelligence // *Humanities and Social Sciences Communications*. – 2026. – Vol. 13.
14. Josifović S., Noller J. Agency and alignment: toward a normative architecture for human–AI interaction // *AI & SOCIETY*. – 2026. – Vol. 41.
15. Rodrigues T. V. The Apt Curation Model: An Epistemic Virtue Theory of AI-Assisted Authorship // *Philosophy & Technology*. – 2026. – Vol. 39.